

THEMA - FILEMON

Woordwijs

Een vroegere nietsnut van harte aanbevolgen

Joh. De Wolf

Op de voorplecht stond een jongen de verte in te turen. Met een hand boven z'n ogen om de felle zon af te scherm. Blijkbaar probeerde hij de kustlijn te ontdekken.

Zo te zien was het een flinke kerel die heel wat kon verstouwen. Maar van binnen was het heel anders met hem gesteld. Daar was hij vol van onzekerheid en zelfverwijt. Hij dacht erover na, hoe het de laatste maanden gegaan was. Hij had niet veel reden om op zichzelf te pochen. Hij was lui geweest in de werkplaats. Terwijl anderen druk aan het weven waren, had hij de kant-jes eraf gelopen. Hij had veel minder tapijten gemaakt dan z'n collega's. En bovendien had hij z'n baas ook nog bestolen. Toen dat bekend dreigde te worden, was de grond hem te heet onder de voeten geworden en was hij weggevlucht, uit Kolosse vandaan.

Nu stond hij dan op een schip dat hem naar Caesarea zou brengen. Na een lange tocht over land had hij gelukkig op dat schip kunnen boeken. Dankzij het gestolen geld. Maar het zat hem niet lekker. Z'n geweten plaagde hem. Hij moest opbiechten wat er gebeurd was, wilde hij rust krijgen van binnen. Hij moest iemand in vertrouwen nemen. Daarom had hij ook juist dit schip genomen. Was de kust al in zicht? Ja, daar zag hij de contouren van een haven en van huizen. Dat moest Caesarea zijn! Daar was de gevangenis, waar Paulus verbleef. Hij wist met heel zijn hart, dat hij daar moest zijn.

Een verzoekschrift

Zoals het hierboven staat beschreven, zo zou het verlopen kunnen zijn. Maar misschien ging het ook wel heel anders. In elk geval gaat dit briefje van Paulus over een jongeman die slaaf was bij een zekere Filemon, maar om en of andere reden daar is weggelopen. Die jongen heet Onésimus. Die naam betekent zoiets als 'voordelig' of 'hulpvaardig'. Hij had zijn naam de laat-ste tijd dus geen eer aangedaan, want hij had z'n werk en z'n meester in de steek gelaten. Op z'n vlucht was hij uiteindelijk bij Paulus terechtgekomen. En die apostel schrijft nu een korte brief aan Filemon, de kortste brief die van hem in de Bijbel bewaard is gebleven. Wat is nu ei-genlijk de bedoeling van dit schrijven?

Je zou het een aanbevelingsbrief kunnen noemen. Paulus heeft alle reden om Onésimus bij zijn vroegere meester aan te prijzen. Er is inmiddels namelijk wel wat veranderd bij deze slaaf. De gesprekken met Paulus hebben hem tot christen gemaakt. In vers 10 staat dat apart, maar tege-lijk mooi omschreven. Paulus noemt Onésimus een kind, dat hij in gevangenschap heeft ver-wekt. Dat wijst op de wedergeboorte van deze slaaf. Dankzij Paulus mocht hij tot geloof ko-men en kreeg hij ook echt berouw over wat er in z'n leven verkeerd gegaan was. En ik denk, dat het woord 'kind' erop wijst dat deze slaaf nog zo oud niet was.

Terzijde merk ik even op, dat de gevangenis Gods werk dus niet hoeft te blokkeren. Ook daar kunnen mensen tot geloof gebracht worden. Zoals dat ook tegenwoordig gelukkig nog wel ge-beurt, als christenen achter slot en grendel komen. Ik noem even het voorbeeld van Filippijnse christenen die in Saoedi-Arabië in de cel kwamen vanwege hun geloof en andere gevangenen daarvoor wisten te winnen. Maar we kunnen ook denken aan bekeringen die in de tweede Wereldoorlog soms in concentratiekampen plaats vonden. Ook al kunnen Gods kinderen ge-boeid worden, Gods Wóórd is nooit geboeid!

Ook Onésimus had zich dus door die boodschap van God laten aanspreken. En dat had hem kennelijk tot een ander mens gemaakt. Met het gevolg dat hij volgens Paulus weer welkom zou zijn bij zijn meester Filemon. Paulus stuurt hem dan ook naar Filemon terug (vs 12) en geeft hem in deze brief een aanbeveling mee. Deze brief is dus een soort begeleidend schrijven, dat Onésimus straks aan z'n meester moet overhandigen. Dat schrijven kunnen we ook een ver-zoekschrift noemen. Want de apostel doet hier aan Filemon het verzoek, of hij zijn voormalige slaaf weer als zodanig wil accepteren (vs 17). Dat zal niet zo makkelijk zijn voor deze eige-naar, gezien wat er in het recente verleden gebeurd is. Maar laat hij als christen clementie be-trachten, vooral omdat de slaaf zelf ook christen is geworden.

Huisgemeente in Kolosse

Laten we nu eerst eens kijken aan wie deze brief precies geadresseerd is. Is het een privé-schrijven aan Filemon alleen? Dat is, denk ik, vaak de indruk die wij van deze brief hebben. In-tussen is dat maar de halve waarheid. Of beter gezegd: deze indruk klopt gewoon niet.

Stel u voor dat u met een oom in Canada iets moet regelen. Het is helemaal niets geheim, maar het betreft wel vooral hemzelf. Als u dan een brief (of een e-mail) stuurt, dan betreft u er vast en zeker ook z'n vrouw en kinderen bij als u de brief begint en ook bij het slot. Het zou nogal onnatuurlijk zijn, als alleen die oom wordt gegroet en niet heel de familie. Zo is dat ook bij deze Paulus-brief het geval. Filemon, om wie het eigenlijk gaat, is toch niet de enige geadresseerde. Er wordt ook een vrouw genoemd, namelijk Apfia. Niemand zal het vreemd vinden, dat zij meestal als de vrouw van Filemon wordt beschouwd. Verder vermeldt vers 2 een zekere Archippus, die misschien een zoon was van dit echtpaar. En tot slot wordt de gemeente genoemd, die regelmatig bij Filemon thuis vergadert. Waarschijnlijk had deze broe-der een groot huis, waar de kerkleden in de buurt gemakkelijk konden samen komen. Want kerkgebouwen waren er toen nog niet. Het kan ook nog zo zijn, dat hij zoveel personeel had, dat alle christenen in zijn huis met elkaar al een 'huiskerk' vormden. In het NT lezen we wel vaker van een gemeente bij iemand aan huis (zie bijv. Rom. 16 : 5). Misschien was de complete gemeente bij gebrek aan een vergaderlokaliteit wel verdeeld in een aantal huiskringen of wijkgroepen. Dat was niet altijd ideaal, omdat de eredienst op zondag zo verbrokkeld was. Een voordeel was wel, dat kerkleden die dichtbij elkaar woonden, elkaar goed leerden kennen en genoodzaakt waren om met elkaar op te trekken. Nu blijft er nog één vraag over als het over het adres gaat van deze brief. Waar woonden de mensen, die dit schrijven kregen? Dat staat niet in de brief zelf te lezen, maar we kunnen er via een omweg wel achter komen. Leest u maar eens Kolossenzen 4 vanaf vers 7. Dan merkt u wel in vers 7 en 8, dat de brief aan de Kolossenzen door Tychicus, samen met Onesimus, op de plaats van bestemming wordt gebracht. En Onesimus wordt daar "een der uwen" genoemd. Verder is in vers 17 van dat hoofdstuk dezelfde naam Archippus te lezen als in vers 2 van de brief aan Filemon. Uit die gegevens is alle eeuwen door al geconcludeerd, dat Filemon met de zijnen in Kolosse woonde. En ik denk dat dat een juiste conclusie is.

Situatie van Paulus

Nu weten we nog niet voldoende van Paulus af om de brief goed te kunnen plaatsen. De vraag is dan vooral, wáár hij gevangen zat toen hij Onesimus ontmoette en vervolgens de brieven aan de gemeente in Kolosse en aan het huisgezin van Filemon schreef. Ik kan daar direct van zeg-gen, dat daar geen overeenstemming over is. De keuze is in feite uit twee plaatsen: Caesarea of Rome. In Caesarea zat Paulus langere tijd gevangen, nadat hij na de derde zendingsreis in Jeruzalem was gearresteerd. In Rome had Paulus een periode van twee jaar huisarrest, toen hij zich op de keizer daar beroepen had. Persoonlijk ga ik uit van de gevangenschap in Caesarea. Want het lijkt met nogal bezwaarlijk voor een slaaf om helemaal naar Rome te vluchten. Verder zijn de mensen die in Paulus' omgeving zijn (vs 23 en 24) volgens mij eerder in Caesarea te zoeken dan in Rome. Want op de zeereis naar Rome gingen alleen Lucas en Aristarchus als vrienden mee, vertelt Handelingen 27 : 2. Van Timoteüs die als mede-schrijver ook voor de brief verantwoordelijk is, wordt evenmin ergens gezegd dat hij met Paulus naar Rome meeging. Bovendien kun je je afvragen, of het huisarrest in Rome (op zichzelf wonen in een eigen gehuurde woning met een bewaker) met het woord 'gevangenschap' (vs 10) kan worden aangeduid. Ik denk bij dat woord toch eerder aan de gevangenis, zoals in het paleis van Herodes te Caesarea. Overigens kon hij in dat 'huis van bewaring' wel vrienden en bekenden ontvangen. Zeker na het verhoor voor stadhouder Felix, toen het regime minder streng werd (zie Hand. 24 : 23). Dus is het goed mogelijk, dat Onesimus hem daar heeft ontmoet en dat de apostel het middel mocht worden voor de bekering van deze slaaf.

Toonzetting

We zeggen wel eens: de toon maakt de muziek. Dat betekent: het is niet alleen belangrijk *wat* je zegt, maar ook *hoe* je het zegt. Daar weet Paulus van mee te praten. Hij kiest zijn woorden altijd zorgvuldig en gaat ook na, hoe hij bepaalde mensen benadert.

In het geval van deze brief had hij met apostolisch gezag kunnen eisen, dat Filemon als christen zijn slaaf weer in huis nam (vs 8). Toch doet hij dat zo niet. Hij komt niet met een bevel, ook niet met een advies, maar met een verzoek. Dat is opvallend en veelzeggend. Ik denk dat hij hiermee de mondigheid van Filemon respecteert. Tegelijk houdt hij ook rekening met de gevoeligheid en nieuwheid van het vraagstuk waar het om gaat. Inzake de vraag: wat doe je met een weggelopen slaaf? was immers nog lang geen christelijke code ontwikkeld. Misschien was het wel de eerste keer, dat een christelijke meester daar voor kwam te staan.

Dus stelt Paulus zich voorzichtig op en doet hij al zijn best om de 'tegenpartij' voor zijn ver-zoek te winnen. Zo legt hij bijvoorbeeld geen nadruk op zijn apostelschap: in vers 1 en 9 noemt hij zich juist 'gevangene van Christus Jezus' en een 'oud man'. Verder benadrukt hij het goede dat van Filemon te zeggen valt en dankt hij God daar ook voor (vss 4 - 7). Vervolgens pleit hij vurig voor zijn pupil Onesimus, die nu voor beide partijen een heel bruikbaar persoon is geworden. En natuurlijk vraagt hij er ook aandacht voor, dat die slaaf nu zelfs een broeder geworden is. En wie kan weigeren om een berouwvolle christen-slaaf weer opnieuw in huis te nemen?

Ook belooft Paulus dat hij financiële schade, die Filemon geleden heeft, zal vergoeden. Want Filemon had natuurlijk een lange tijd geen nut gehad van deze slaaf, die zijn eigendom was. En bovendien lijkt vers 18 ook te zeggen dat Onésimus zijn heer bestolen had.

Door deze benadering probeert Paulus Filemon te overtuigen van zijn christenplicht in dezen. Want hij spreekt tot een volwassen mede-christen. Dan is het passender om de ander met fijngevoeligheid en argumenten te winnen dan met een pure oproep om zo en zus te handelen. Afgezien van het eigenlijke onderwerp van deze brief, is hij ook al vanwege die tactvolle aanpak van Paulus heel leerzaam voor de kerk van vandaag. Goed voorbeeld doet goed volgen!

Met knikkende knieën

Daar gingen ze, twee jongemannen, ieder met een zak op de schouder. Ze hadden al een lange reis achter de rug. Eerst dagenlang op de boot, en nu al een hele tijd over land. Soms konden ze een poos met iemand meerijden, maar meestal moesten ze lopen. Maar het einde was nu in zicht. Kolosse was niet zo ver meer. Tychicus verheugde zich erop om de gemeente daar te zien en de brief van Paulus te overhandigen. Wat een eer was het eigenlijk om post-bode van de apostel te mogen zijn en ook de groeten van hem over te brengen.

Met zijn vriend was het anders gesteld. Naarmate hij dichterbij zijn bestemming kwam, kreeg hij steeds meer lood in de schoenen. Onésimus wist zich voor 100% gesteund door zijn geestelijke vader Paulus. Hij had een brief bij zich die klonk als een klok. Maar toch... Hoe zou zijn heer en meester reageren? Hij was best een goede heer, maar hij kon ook streng zijn en soms zelfs een beetje onredelijk. Onésimus wist niet echt wat hij nu van hem moest verwachten. Hij vond het heel spannend. Stel je voor dat zijn meester hem zwaar zou straffen of hem zou aan-geven bij de gerechtsdienaren in Kolosse. Dan was hij zijn leven niet eens zeker!

Hij had met Tychicus afgesproken dat ze eerst samen naar de tapijtweverij van zijn baas zouden gaan. Dan had hij tenminste ook nog de steun van zijn vriend bij die spannende ontmoeting. Daar was de laatste bocht al voordat de werkplaats in zicht kwam. “Je weet wat je moet zeggen?” vroeg Tychicus. “Ja, ik heb het al honderd keer gerepeteerd.”

Zo liepen ze het terrein van Filemons bedrijf op. Onésimus schrok toen zijn meester daar net uit de deur naar buiten kwam. Hij vermande zich en zei:

“Mijn heer, mag ik u even spreken?”

“Wat krijgen we nou”, reageerde Filemon verbaasd, “komt een weggelopen luilak zich ineens weer melden? Of was je van plan om de zaak weer te bestelen?”

“Mijn heer, ik wil u eerst zeggen dat het mij spijt uit de grond van mijn hart. Ik had gemakkelijk ver van u vandaan kunnen blijven, maar ik ben bij u teruggekomen om te zeggen dat ik uw vertrouwen beschaamd hebt.”

“Het is inderdaad bijna een wonder als een weggelopen slaaf terugkomt. Maar waarom zou ik je nu moeten vertrouwen? En weet je wel, welke straf boven je hoofd kan hangen?”

“Meester, ik wil u de groeten doen van Paulus, en ik heb ook een brief van Paulus bij mij. Alstublieft, zou u misschien zo goed willen zijn om die eerst te lezen?”

Filemon nam de beide vrienden mee naar een ruimte binnenshuis en nam de brief mee naar de kamer daarnaast. De jongens hoorden hem mompelend lezen, terwijl hij zijn verbazing af en toe nauwelijks kon onderdrukken. Toen kwam hij weer bij hen. Zijn gezicht stond merkbaar anders dan eerst.

“Onésimus, je hebt je zonde tegen mij aan God beleden, toen je bij Paulus was, en God heeft je vergeven?”

“Ja, heer, daar ben ik zeker van.”

“Als God je vergeven heeft, broeder, mag ik niet achterblijven. En dat wil ik ook niet. Geef me de hand en kom bij mij terug. Je mag weer gaan weven in de werkplaats hier. Maar als je liever in de directe dienst van het evangelie wil werken, mag je ook naar Paulus terug. Je hebt zelf de keus. Je bent geen slaaf meer, maar van nu af aan vrij man.”

Zo zou je de afloop van deze geschiedenis voor kunnen stellen. Maar dan is de wens wel een beetje de vader van de gedachte. Want u en ik hopen natuurlijk, dat het zo ongeveer gegaan is. Zekerheid daarover hebben we niet. In de Bijbel of in andere geschriften uit die tijd horen we verder niets van Filemon en Onésimus. De brief van Paulus garandeert natuurlijk ook niet een goede afloop, al vertrouwen we er eigenlijk wel op. Het belangrijkste blijft dan ook de brief zelf. Dat is het enige harde historische gegeven over deze geschiedenis. Maar daarnaast is het wel eens goed om je de aanloop en afloop van dit gebeuren concreet in te denken. Dan komt de brief voor je besef ook temeer midden in het leven te staan.

Bespreekpunten:

1. Ga met elkaar na, wat de redenen kunnen zijn dat deze particuliere brief een open brief is geworden oftewel ook voor ons vandaag in de canon is opgenomen.
2. Is vandaag een huisgemeente de ideale gemeente? Moeten we m.a.w. bij gemeentevorming naar kleinschaligheid toe? Of gaan we dan van de nood (in het NT) een deugd maken?
3. Als je iemand in z'n aangezicht prijst (ook per brief), is dat dan hetzelfde als vleien? Hoe zouden we het complimenteren van Paulus naar Filemon toe hier moeten taxeren?
4. Zou de toonaard van Paulus' brief ook in het ambtelijk werk en in de prediking overgenomen moeten worden? Of wordt de omgang met elkaar dan te soft en te wollig?
5. Opvallend is dat de apostel in vers 22 bij voorbaat om gastvrijheid vraagt en die ook blijkbaar verwacht. Bij ons is die deugd van gastvrijheid niet altijd zo sterk ontwikkeld (anders dan bij christenen in Oost-Europa bijv.). Zijn onze huizen te klein of houden wij teveel van onze privacy of staat ons hart niet open genoeg?
6. N.a.v. vers 15 kan gesproken worden over Onésimus' vlucht en terugkeer in relatie tot Gods voorzienigheid. Want Paulus spreekt in dit verband over een doel ('opdat.....'). In Gods beleid kan verlies immers later tot winst worden. Moeten we dat hier ook zo zien?